

Insula leporum.

— Pest régiségeiből. —

Irta Váradi Antal.

A tapsifülesek nem szeretnek uszni. Azért is a Buda és Pest közötti szigeten annyira elszaporodtak, hogy ha hajdanta nyul kellett a királyi asztalra, csak leküldtek valakit a nyulak szigetére s ladiктеherrel jött a vad-rakomány.

A nyulak sokaságáról nevezték hajdanta a Margitszigetet nyulak szigetének, latinosan insula leporum-nak. Ma kipusztultak, alig van tőn mutatónak. És ha van: nagyon rosszul érzi magát villanyvilágítás mellett, sajátságos lévén a nyulnak, hogy nem hunyja be a szemét, ha aluszik.

Egy nagyon régi kis könyvecskében lapozgatók, a mely a hajdani Pest leírását tartalmazza. Van benne egy kép. Rézmetszet. A Duna két partján bástyákkal és lőréses falakkal kerített városok. Hajóhid köti össze a két-tőt. A hajóhid fölött jóval egy gyepes, itt-ott fás sziget, melynek a területén tizenegy romba-dült épület áll.

Ez a száz esztendő előtti Margitsziget képe. Majd elmondom, hogy mik voltak ezek a romok.

A sziget hajdanta az árpádházi királyok vadaskertje volt. Ekkor kapta a nyulak szigete nevet. Negyedik Béla leánya itt élt egy klastromban s az ő nevét átvette a köztudat s róla nevezte el a szigetet. A tatárjárás alatt a pesti és budai papok odamenekültek, s nemcsak ők, de a messze környék lakossága is menhelyet talált a szigeten. Így az esztergomi

érsek elfoglalta a sziget csucsát, megerősítette azt és bástyákat építtetett a sziget végére. Ezek mögött a bástyák mögött lakott ő maga.

A primási erősség alatt épült a klastrom, melynek lakója a királyleány, a ki fejedelmi kérőt utasított vissza, hogy Krisztus arája lehessen. Idővel aztán telepedett oda más szerzet is. Premontreiek, ferenczrendiek és a johanniták. Mindvalamennyinek megerősített, várszerű klastroma volt, a mint az a mai romokból is gyanítható. A szerzetesrendek cselédsége persze nem fért el a várszerű klastromokban, hanem azokon kívül épített magának hajlékot. Egész falu keletkezett a szolgálattevő népség lakásaiból.

Innét, hogy a merre ásót vagy kapát ütnek a sziget talajába, bizonyos mélységekben alapfalakra akad a szerszám.

A mi királyleányunk magyar és görög vér. Negyedik Béla és Laskaris Mária leánya, a ki 1242 január 27-ikén született. Már előtte is volt Béla királynak egy Margit nevű leánya, a ki azonban korán elhalt, s ez a másodszülött leány ismét Margit nevet kapott. Már 1248-ban, mint szent életre szánt hajadon, szülei által a veszprémi dominikánus apácák klastromába adatott, a hol egy Olympias nevű fejedelem-asszony — egykoron Magyarország nádorának felesége — vezette a nevelését.

Két fejedelem is versengett kezéért, Anjou Károly, Szicília királya, és Ottokár, a cseh. Ezt az utóbbit Béla király szívesen fogadta volna vejéül, de Margit ragaszkodott a fátyolhoz, és mikor szülei a nyulak szigeten templomot és kolostort építettek, 1254-ben odament és Umberto domokosrendi főnök kezeibe letette a fogadalmat.

Rendkívül szigorú aszkéta életet élt. Rongyosan járt, és mikor szülei vagy rokonai látogatását kellett fogadnia, a sororok előbb megfoltozták a ruháját, mert rongyokban imádkozott.

Szentté sohasem avatta Margitot Róma, de *beata* lett, azaz: boldog Margit. A magyar nép azonban szentül tiszteli s hat falu viseli a nevét s számos templom épült tiszteletére.

Mikor 1271-ben, január egy zord napján, 18-ikán, tizenkét napi betegség után elhunyt, az esztergomi érsek jött le eltemetni őt. Tizenkét napig hagyta nyitva sírját s végül február 17-én temette el.

Két ízben is megindult szentté avatásának vizsgálata. Egyszer öcscse, V. István kérte, még X. Gergely pápától, 1722 június 13-án, de a vizsgálatot vezető Pülöp esztergomi érsek meghalt s a vizsgálatot a nagyváradai püspök, Lodomér folytatta. V. Incze pápa újra megindítja a vizsgálatot, mely két hónapig tartott, de canonisatióval nem végződött.

A róla szóló legenda, élettörténete irodalomtörténeti ereklyék. Némethy Lajos és Fraknói bőven megírták életét s azóta is többen. A szigetet, mint említettem, róla nevezték el.

1790-ben Sándor királyi herczeg vette meg a szigetet, a kinek nevére a régi Tehénpásztor-utczát nevezték el. Tehénpásztor-utczának pedig azért nevezték, mert a város bikái hajdanta a régi országház helyén levő istállóban állottak. Őt esztendővel a Sándor királyi herczeg vásárja után József nádor birtokába került. Azóta a németek *Palatin-Insel*-nek nevezték.

1874-ben István főherczeg tulajdonába

Magall. m. k. & h. j. pl. 1874
J. mag.

ment át, utána József királyi hercege lett; mai sorsa ismeretes.

Az én százesztendő kis könyvem leir egy kirándulást a Palatinus-szigetre.

»A mint kilépsz a ladikból, a melyen egy pár garasért átszállítanak a szigetre, — a vizafogó szomszédságából minden órában megyen egy ladik — olyan romantikus, üde látvány gyönyörködtet, mely annál bájosabb, mentől beljebb mégy. A sziget közepén egyszerűen, de izlésesen épített kerti lak áll, mely nyugati oldalával romoknak támaszkodik. A romok egy régi klostrom maradványai, melyekből keveset hagyott meg a romboló idő. A kis ház kilátása a szemközti hegyek szőlőborította oldalaira valósággal elbájoló«.

Istváni krónikája szerint Béla király, sőt országának némely nagyjai is építettek a szigeten palotákat, melyekben az országlás gondjait pihenték ki néhanapján. Innét vala-riukor Ur-sziget is volt a neve.

A szigetet akkoron egész kerületében fal övezte, melyen tul széles töltések védelmezték a partokat áradások ellen.

Rettenetes vizáradak pusztították Pestet és környékét már az 1838-iki romboló ár előtt is. A legborzasztóbb pusztítást az 1741-ik, aztán az 1775-ben, 1789-ben és 1795-ben kitörő árvizek okozták.

Négy rettenetes pestis-veszedelem is dulta a várost. Az 1692., 1710., és 1738., végül az 1831-dik években. Ekkor is sűrűn menekültek a lakók a mentesebb sziget fái alá.

Az egyik vizáradás a sziget Buda felőli oldalát csaknem egészen elmosta, úgy hogy csak egy kis rész maradt, a melyet a város aztán a főhercegnek ajándékozott. Keskeny

folyam-ér folyt a sziget e két része között. Alacsony vizállásnál át is lehetett lábolni.

Később kis fahíd kötötte össze a két részt. Ma egybetöltötték.

Mikor a török lett urrá Budán, végleg elhanyagolták a Margitszigetet. A vizáradások pusztítottak rajta, de helyre nem hozott senki semmit. Az egyik szigetrész végén felfakadó meleg vizet használták, mert annak a helye még száz év előtt könnyen felismerhető volt. Kőkerettel volt foglalva s lépcsők vezettek le a meleg vitzükörhöz, a mely lépcsőket azonban az ár elmosogatta, részint el is hordták építkezések céljaira. Így lassankint még a helye is elmosódott a meleg fürdőnek, mely a török világban az itt lakó pasa fürdője volt. Állítólag a hárem fürdött benne. Téli napokon messze gőzölgő felhődzése árulta el hollétét, de nem törődött vele senki.

A romok is fogytak. Minden nagyobb Duna-áradás lerontott egyet-kettőt, s végre már csak a ma is látható néhány emlék maradt.

Ugyanakkor mind mélyebbre sülyedtek a templom alatti kripták, az ár beiszapolta azokat s később egy szép faragásu márványkövet találtak, melynek kisebbített másolata elefántesontból kifaragva a régi muzeumban őriztetett. Állítólag a szent Margit asszony — már mi csak szent jelzővel tiszteljük — sírköve lett volna. Annak is nyoma veszett.

»Rengeteg, körül sem fogható faóriások körében — írja az én kis könyvem — gyönyörű gypágyak terülnek el. Friss zöldjük sárga, fehér, piros és kék virágok szőnyegétől tarkállik. Lebilincselik a szemet és a vándor lelkét örömmel és szeretettel föltik el.

A sziget nagy területén (akkor ezer

lépés volt a hossza és négyszáz a szélessége) művészet és gazdagság minden erejét megmutatta. Az egyszerű természetet saját dus bájával és idegen szépségekkel is feldiszipette. Minden hónapban valamely más éghajlat virágai pompáznak rajta, lugasok és zöld fasorok, illatos berkek és sűrű virágos ágyak körítik a padokat, melyeken a fáradt vándor pihen s hallgatja a madarak sokhangu dalát.«

Ameddig sziget volt, télen ugyszólván hozzáférhetetlen s a nagy közönség előtt zárva volt. Néhanapján vetődött át ladikon egy-egy kíváncsi ember, a ki végigjárta az elhagyott utakat, sárga levéllel takart ösvényeket és puszta lugasokat. A szigeten ugyan mindig laktak télen is, de a fürdő tulajdonképpen használata csak azóta általános, mióta a sziget déli csucsat a Margithiddal összekötötték. Azóta ugyszólván nem is sziget, s szárazföldről is könnyen juthatsz belé télenyáron.

A régi melegforrás legendája emlékeztette a fürdő-sziget tulajdonosait a mélységben rejlő hőforrásra, s 1867-től 1878-ig turt a Zsigmondy Vilmos a sziget talaját, mignem 118 méter mélységben feltört a héviz, melynek forrására bukkantak. Negyvenhárom foknál melegebb a vize valamivel. Annyi ömlik a föld mélyéből, hogy fel sem tudják használni. Mesterséges vizesést csináltak belőle, mely óránként ezrével zuditja a forró viz köbmétereit a Dunába.

De a legesodásabb volt és marad a sziget rózsatermése. Bátran lehetett a rózsák szigetének nevezni, mert voltak esztendők, a mikor bűvös rózsagazdagsága valósággal mesés volt, s minden látogató az ezer meg ezer közül gomblyukában vagy kezében viritó rózsacsodával

tért vissza, de a sziget rózsatengerén meg ser-
látszott a zsákmányolás.

Ezer meg ezer faj, a rózsatudomány egé-
összessége illusztrálva itt virit juniusbán. A
végignéz a mesés rózsamezőkön, a szeme
káprázik, a feje megbódul belé. Az a szint
emez az illattól. Nincs az a faj, az a féles
az a variáns, a mely a szigeten ne viritaj
És évről-évre új fajok, új keresztezések,
színek és pompa. Ki győzné felsorolni? Cs
megállasz előttük, bámulod őket és káb
fejjel mégy tovább. Még álmaidba is be
mosolyognak a csodálatos telt rózsafejek
melyek mesterei európai hírüvé tették ez
gyönyörű szigetet a rózsák pompája ál
Sírász rózsaberkei nem lehetnek szebbek,
maszkusz rózsakerdői nem illatosabbak.

Nyári alkonyatkor, mikor a hajló
lebukik a budai bércz magas pereme alá,
szor járok a rózsaliget utain, s betévede
romok közé. Üres a kriptá, néma a szent
Csöndes apácák aluszsák az árborította n
ben álmaikat. Béla aszkéta-leánya, a ki
lyokat vetett meg, hogy szegény lehet
itt aluszsza fejedelmi álmaikat. A kelő
szaruja felcsillan a lomb szélén s elté
sugara belopózik az elhagyott szentélyb
melynek már nincsen oltára s melyben
kanyarog többé tömjénfüst... De a csö
nyári éj helyreállítja megint a régi fény
szertartást. A hold megaranyozza az
helyét, a lehajló virágok illata pótolja a töm
s a repkényes romokon csalogány zen
rombadólt templom himnuszát.

»Venite, adoremus!...